

ANALYS

Elfenbenshandel

Ett grundläggande problem i det tänkande som genomsyrar den europeiska forskningspolitiken är, enligt **Sharon Rider**, att skillnaden mellan akademisk och tillämpad forskning ignoreras.

Vetenskap har alltid ingett människor hopp och höga förväntningar. Men forskningens möjligheter och potential har sällan, eller aldrig, föranlett så mycket ekonomisk planering som idag. I Sverige, till exempel, har under det senaste decenniet en mängd statligt sanktionerade studier, styrdokument, propositioner och förslag producerats, spritts, diskuterats, debatterats och implementerats, allt för att framhålla vikten av forskning som ett instrument för ekonomisk tillväxt.

Gränsen som försvann

I den svenska regeringens förord till 2005 års forskningsproposition, *Forskning för ett bättre liv*, står det: "För att förverkliga visionen att Sverige skall bli Europas mest konkurrenskraftiga, dynamiska och kunskapsbaserade ekonomi måste svensk forskning fortsätta att hålla världsklass." Propositionen uttrycker stor tilltro till vetenskapens förmåga att leverera teknologiska lösningar som skapar arbeten för Sveriges medborgare och vinster för Sveriges industri och företag. Den tar också avstånd från den klassiska vetenskapliga och akademiska idén att det finns eller kan finnas en spänning mellan grundforskning och behovsmotiverad forskning. Själva titeln på regeringens forskningsproposition 2008, *Ett lyft för forskning och innovation* visar att gränsen är uttraderad.

Regeringen har dessutom på senare tid också publicerat två rapporter, *Resurser för Kvalitet* samt *Forskningsfinansiering – Kvalitet och Relevans*, vilka båda argumenterar för en marknadsmodell för universitetsfinansiering. De menar att staten inte längre ska stå som garant för grundforskning. Gemensamt för dessa dokument är betoningen på ökad konkurrens, inte endast mellan universitet utan också mellan institutioner, forskningsgrupper och t.o.m. mellan individuella forskare.

Syftet är, enligt rapporterna, att främja förstklassig forskning som per automatik antas skapa tillväxt och ge teknologisk och ekonomisk avkastning.

Hur mäta kunskap?

Men även om alla är överens om vikten av förstklassig forskning är frågan om hur man ska uppnå en sådan egentligen inte så enkel som det förespeglas i dokumenten. Ett problem med idén att framstående vetenskaplig forskning bäst befrämjas genom ökad konkurrens är att man förutsätter att vetenskaplig kvalitet framförallt handlar om produktion och distribution. I dagens forskningspolicy betraktas universitetet i huvudsak som ett slags företag

Strävandet att finna sätt att kontrollera hur kunskap produceras och sprids innebär att begrepp som kvalitetssäkring, strategiska satsningar, varumärken, spjutspets, målgrupper, marknadsanpassning, och framförallt konkurrens blir vägledande – allt för att garantera forskningens nytta. En svårighet som ständigt förbises är dock att vetenskaplig kunskap i dess djupaste bemärkelse är mycket svårare att planera och mäta än vad man verkar vara beredd att erkänna.

Ideal och behov

Det finns ett fundamentalt problem i det tänkande som genomsyrar dagens europeiska forskningspolitik. Man bortser i

verksamhet och som drar nytta av dess resultat inte ska styra dess verksamhet. Bakom denna såväl underliga som viktiga konstruktion finns idén att staten finansierar universitetet för att upprätthålla vetenskapens neutralitet. Universitetet förväntas sträva efter oberoende och självständighet i formuleringen av forskningsfrågor, i de metoder som används för att undersöka dessa frågor och i resultaten som man når.

Fri marknad mot fri akademi

Naturligtvis rör det sig här endast om ett ideal som sällan, om ens någonsin, uppnås fullt ut i praktiken. Trots detta har all seriös forskning sedan antiken styrts av det här idealet. I det avseendet framstår den fria marknaden som motsatsen till den fria akademien. Affärlivets syfte är att utveckla kommersiella lösningar i enlighet med intressen, krav och preferenser i det omgivande samhället. Det är inte så att universitet saknar skyldigheter gentemot det omgivande samhället. Men i den mån som universitetet finns till för att tjäna samhället gör det det genom att upprätthålla sin suveränitet inom detta samhälle. Universitetets idé innebär att endast den autonoma akademien kan erbjuda sådana neutrala, öppna och kritiska undersökningar som kunskap om en komplex värld kräver.

Den första och primära principen för *Magna Charta Universitatum*, de europeiska universitetens rättighetsförklaring från 1988, tillkännager: "Universitetet är en autonom institution i hjärtat av samhället, som skiljer sig till sin uppbyggnad som resultat av skilda geografiska och historiska förutsättningar. Det frambringar, undersöker, värderar och vidareför kulturen genom forskning och undervisning. För att tillgodose omvärldens behov måste universitetens forskning och undervisning vara moraliskt och intellektuellt oberoende av alla politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar."

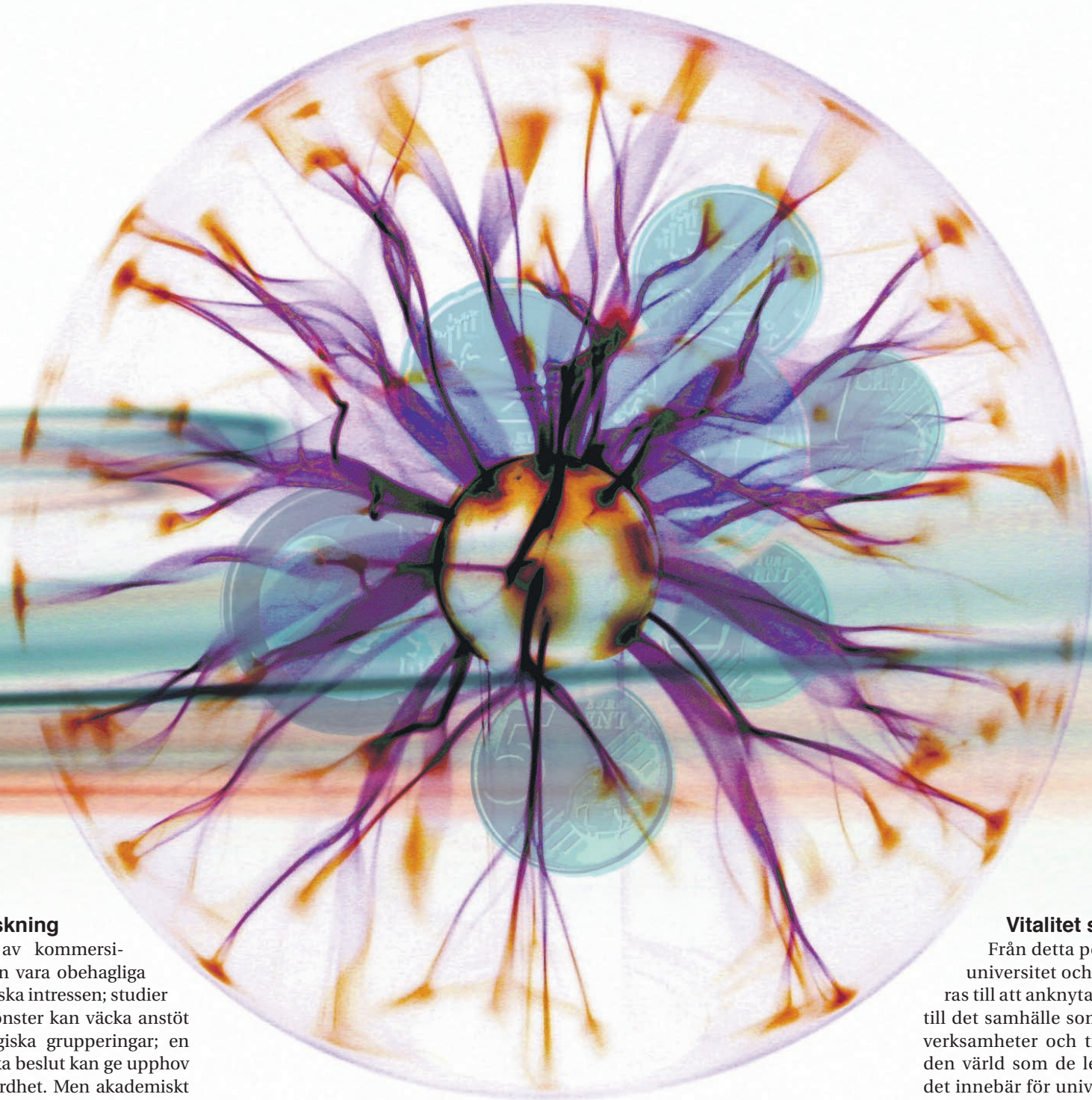
"Naturligtvis rör det sig här endast om ett ideal som sällan, om ens någonsin, uppnås fullt ut i praktiken. Trots detta har all seriös forskning sedan antiken styrts av det här idealet."

vars affärsidé är att producera och distribuera kunskap så effektivt som möjligt.

De flesta politiker verkar ha kommit fram till ungefär samma lösning på hur effektiviteten kan förbättras. För det första: det svenska universitetssystemet måste producera kunskap av hög kvalitet. För det andra: produkten (kunskap) bör levereras så snabbt som möjligt till avnämarna (industrin, landstingen m.fl) för att på detta sätt skapa kommersiella och andra tillämpningar. För det tredje: det bör finnas en central myndighet, eller flera, som granskar de första två stegen.

allmänhet från den grundläggande skillnaden mellan den akademiska forskningens ideal å ena sidan, och den behovsmotiverade forskningens syften å den andra. Det moderna universitetets idé, "den fria akademien", kräver att forskning och utbildning, vilket utgör universitetets existensberättiganden, utförs utan hänsyn till utomvetenskapliga preferenser, avnämnares avsikter och målsättningar, politiska grupperingar eller ekonomiska intressen.

Paradoxalt nog har universitetet som syfte att garantera att påtryckningar och krav från dem som finansierar dess

Obehaglig forskning

Undersökningar av kommersiella produkter kan vara obehagliga för vissa ekonomiska intressen; studier av vissa kulturmönster kan väcka anstöt hos vissa ideologiska grupperingar; en studie om politiska beslut kan ge upphov till politisk upprördhet. Men akademiskt sett saknar sådana reaktioner relevans eller åtminstone borde de göra det. Denna autonomi utgör kärnan av begreppet vetenskap, av universitetsforskningens och undervisningens idé.

Det motsatta gäller för det fria företaget. För ett företag är det inte en intern affär i vilken mån det uppfyller sitt syfte eller i vilken mån det går samhälleliga behov till mötes. Det är snarare så att värdet av dess verksamhet per definition avgörs av aktörer utanför företaget självt, av allt från leverantörer till kunder. Hur väl ett företag lyckas är således en fråga om potential, om vad befintliga klienter och kunder anser om dess produkter, produktionsätt och leverans av produkter; detta är något naturligt vad gäller konkurrens inom fritt företagande.

Spänning nödvändig

Hur kan universitetet samverka med samhället och säkerställa sina funktioner utan att sätta de interna kriterierna för vetenskaplig kvalitet på spel? Jo, framför allt genom att identifiera den spänning som finns mellan forskningens ideal och universitetets institutionella funktion.

Denna spänning mellan vetenskapliga krav och samhällets förväntningar har alltid existerat, och man kan hoppas att den alltid kommer att göra det, eftersom detta är ett tecken på att forskning och undervisning behåller sin djärva och vitala karaktär; att det kritiska kunskapsökandet fortfarande utgör akademins ledstjärna. Om denna grundläggande spänning undertrycks äventyras samtidigt universitetets själva existensberättigande. Varför skulle skattebetalare bi-

dra till "den fria kunskapen" om denna de facto är allierad med organisationer i vars intresse det ligger att påverka forskningens riktning?

Alla former av teknisk utveckling, tillämpningar och innovationer förutsätter en grundforskning som inte är belastad av strategi-, marknads- och manage-

Vetenskapen i fara

I det långa loppet kommer många möjligheter till vetenskapliga upptäckter att gå förlorade. Om vi inte är villiga att ta risker, kommer vi att förlora potentiella intäkter av både ekonomisk och vetenskaplig art. Hur kommer det sig att vetenskapspolitiska administratörer med självtillit

Vitalitet som garanti

Från detta perspektiv sett borde universitet och forskare uppmuntras till att anknyta till eller förhålla sig till det samhälle som omger dem i sina verksamheter och till att reagera inför den värld som de lever i. Detta är vad det innebär för universitetet att vara en vital institution. Men om vi verkligen vill garantera forskningens och undervisningens kvalitet borde vi garantera universitetets integritet så att det i bästa fall kan upprätthålla kontinuitet och en tradition som garanterar vetenskaplig utveckling inte bara under 10 eller 20 år men under 50 eller 100 år då en helt ny politisk retorik, andra ekonomiska modeller och en annorlunda utbildningspolitik är rådande.

"I det långa loppet kommer
många möjligheter till vetenskapliga
upptäckter att gå förlorade."

menttänkande. "Vem upplevde behovet av att kunna generera elektrisk kraft och distribuera den i samhället innan de grundläggande lagarna för elektriciteten upptäcktes [...]?" reflekterar **Tord Ekelöf**, professor i elementarpartikelfysik vid Uppsala universitet i *Uppsala Nya Tidning* i mars 2008. Risken som Europa utsätter sig för genom att försöka kontrollera vilken kunskap som produceras, var och när den produceras, är att den forskning som inte just nu anses möjlig att marknadsföra, som inte anses relevant, nyttig, taktisk, önskvärd eller intressant inte heller kommer att komma till stånd.

tycker sig kunna planera och kontrollera sådant som varken vetenskapsidkare eller företag känner sig kapabla att besluta i förväg? Förändring och förnyelse är viktigt och ingenting tyder på att dessa saker står i konflikt med vetenskapens idé. Tvärtom, internationaliseringssträvanden, samverkan med organisationer och andra verksamheter som sträcker sig utanför universitetet utgör en viktig del av vetenskapens utveckling och behöver inte hota dess autonomi. Den fria akademien kan t.o.m. bli en extremt viktig faktor i förverkligandet av samhälleliga mål just eftersom undervisning och forskning bedrivs på akademins egna villkor.

Sharon Rider är docent i teoretisk filosofi och prodekanus vid den historisk-filosofiska fakulteten, Uppsala universitet. Hon är också forskningssamordnare vid Centrum för teknik- och vetenskapsstudier, Uppsala universitet.

En längre version av denna artikel återfinns i *Kulturella perspektiv* i ett nummer som ägnats åt det svenska universitetssystemets tillstånd i allmänhet med särskilt fokus på kulturvetenskapernas framtid. Översättning av den engelska versionen gjord av Mari Lindman.